

О. Л. Тоцька – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Волинського національного університету імені Лесі Українки

SWOT-аналіз системи вищої освіти в Україні

Роботу виконано на кафедрі фінансів та кредиту ВНУ ім. Лесі Українки

Проведено SWOT-аналіз системи вищої освіти в Україні. Визначено сильні та слабкі сторони її внутрішнього середовища, можливості та загрози її зовнішнього середовища.

Ключові слова: SWOT-аналіз, сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози, вища освіта, Україна.

Тоцькая О. Л. SWOT-анализ системы высшего образования в Украине. Проведен SWOT-анализ системы высшего образования в Украине. Определены сильные и слабые стороны ее внутренней среды, возможности и угрозы ее внешней среды.

Ключевые слова: SWOT-анализ, сильные стороны, слабые стороны, возможности, угрозы, высшее образование, Украина.

Totska O. L. SWOT-Analysis of the System of Higher Education in Ukraine. SWOT-analysis of the system of higher education in Ukraine is conducted. Strengths and weaknesses of her internal environment, opportunities and threats of her environment are certain.

Key words: SWOT-analysis, strengths, weaknesses, opportunities, threats, higher education, Ukraine.

Постановка наукової проблеми та її значення. SWOT-аналіз є одним із найпопулярніших методів стратегічного управління. Його назва утворилась як абревіатура чотирьох англійських слів: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості), Threats (загрози). За допомогою цього методу можна вивчати в нерозривному зв'язку зовнішнє та внутрішнє середовища підприємства або іншого об'єкта.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У вітчизняних наукових економічних працях SWOT-аналіз застосовують для досліджень:

- 1) певних процесів, зокрема Н. В. Осадча – вступу України до ЄС [18], А. М. Кричковська та ін. – залучення страхових компаній і лікарняних кас у систему обов'язкового медичного страхування [2];
- 2) окремих регіонів України, зокрема Д. В. Нехайчук – АР Крим [17], Н. Д. Свірідова та В. М. Пристюк – Луганської області [26], О. А. Біловодська та Л. О. Сигида – Полтавської, Сумської та Чернігівської областей [3];
- 3) окремих галузей народного господарства України, зокрема М. Й. Поляков – зв'язку [22], Т. Кузь – машинобудування [14], Н. Є. Голомша – сільського господарства [9], М. П. Бондаренко – туристичної індустрії [5];
- 4) групи або поодиноких підприємств і установ, зокрема І. Більський і О. Кіц – аграрного сектору виробництва в господарствах Жовківського району Львівської області [4], О. М. Куницька й О. Л. Бойко – ВАТ «АТАСС – Бориспіль» [15], Ю. Ю. Мороз – ВАТ «Житомирський маслозавод» [16], Н. В. Герасимяк – ДП «АСЗ № 1» АТ «АК «Богдан Моторс» [8], Ю. О. Юхновська – ЗАТ «ЗАЗ» [28], І. М. Агєєва – ЗАТ «Одеський завод шампанських вин» [1], О. Я. Романів і О. М. Гук – ЗАТ «Рівне-турист» [24], Т. В. Котуранова та Д. І. Чумаченко – ПАО КБ «Приват-Банк» [13], О. І. Піжук і Г. В. Вітошко – ПАТ «Ветропак Гостомельський склозавод» [21], А. В. Бруско – ПАТ «Укртелеком» [6], Т. Черниш та ін. – приватної медичної клініки [27], Н. І. Костецька та М. І. Хопчан – хлібозаводу [12] тощо.

Щодо системи вищої освіти, то за допомогою SWOT-аналізу тут були проведені такі дослідження: Н. А. Букало – діяльності державних ВНЗ Волині [7], Н. Пономарчук – економічного відділення ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж» у складі навчального комплексу ТНЕУ [23], О. В. Яришко – Запорізького електротехнічного коледжу [29], Т. В. Ковтун і Г. В. Сухаревська – КНУ ім. Тараса Шевченка [11], Л. Даниленко – системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників [10]. Однак у цих працях не проводився SWOT-аналіз вищої освіти як окремого виду економічної діяльності.

Метою цієї статті є проведення SWOT-аналізу системи вищої освіти в Україні. Для її реалізації потрібно розв'язати такі **завдання**:

- 1) визначити сильні та слабкі сторони внутрішнього середовища, можливості та загрози зовнішнього середовища системи вищої освіти в Україні;
- 2) обґрунтувати отримані чинники;
- 3) визначити рекомендовану стратегію для системи вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Отже, проведемо SWOT-аналіз системи вищої освіти в Україні на основі статистичних [19] та інших [20; 25] даних. Його матриця матиме такий вигляд (табл. 1). У ній чинники внутрішнього та зовнішнього середовища згруповані в окремі розділи.

Таблиця 1

SWOT-аналіз системи вищої освіти в Україні

Внутрішнє середовище	
1	2
<i>Сильні сторони (S)</i>	<i>Слабкі сторони (W)</i>
<i>Ресурсний потенціал</i>	
1. Збільшення кількості студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. 2. Збільшення кількості прийнятих студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. 3. Збільшення кількості випущених фахівців ВНЗ III–IV рівнів акредитації. 4. Збільшення вартості основних засобів освітніх закладів.	1. Зменшення кількості студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації. 2. Зменшення кількості прийнятих студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації. 3. Зменшення кількості випущених фахівців ВНЗ I–II рівнів акредитації.
<i>Кадровий потенціал</i>	
5. Збільшення кількості аспірантів. 6. Збільшення кількості докторантів.	4. Зменшення чисельності науковців.
<i>Фінансові аспекти діяльності</i>	
7. Можливість надавати платні послуги.	5. Залежність державних ВНЗ від держбюджетного фінансування. 6. Незначна кількість інвестицій в основний капітал.

Закінчення таблиці 1

1	2
<i>Організаційні аспекти діяльності</i>	
8. Збільшення кількості ВНЗ III–IV рівнів акредитації. 9. Полегшення переїзду громадян для подальшого навчання чи працевлаштування у Зоні європейської вищої освіти. 10. Договори України про правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів про освіту.	7. Зменшення кількості ВНЗ I–II рівнів акредитації. 8. Проблеми з працевлаштуванням випускників.
Зовнішнє середовище	
<i>Можливості (O)</i>	<i>Загрози (T)</i>
<i>Економічне середовище</i>	
1. Підвищення середньомісячної заробітної плати. 2. Державне пільгове довгострокове кредитування на здобуття освіти. 3. Надання кредитів на будівництво (придбання) житла для науково-педагогічних та педагогічних працівників. 4. Отримання науковцями державних премій,	1. Зростання індексів споживчих цін (індексів інфляції) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива. 2. Зниження життєвого рівня населення.

стипендій та грантів.	
<i>Правове середовище</i>	
5. Удосконалення законодавчої бази.	
<i>Соціальне середовище</i>	
	3. Негативні демографічні зміни.
<i>Конкурентне середовище</i>	
6. Навчання іноземців.	4. Зростання конкуренції з боку європейських ВНЗ.

До *сильних сторін* системи вищої освіти в Україні ми відносимо:

1) *збільшення кількості студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації* – за роки незалежності України їхня кількість змінилася більше, ніж у 2,4 раза – з 881,3 тис. на початок 1990/91 н. р. до 2129,8 тис. на початок 2010/11 н. р., що пов'язано з можливістю здобувати навчання на платній основі та популярністю вищої освіти серед населення. Однак найбільша кількість студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації (2372,5 тис.) спостерігалася на початок 2007/08 н. р.;

2) *збільшення кількості прийнятих студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації* – більше, ніж у 2,2 раза – зі 174,5 тис. на початок 1990/91 н. р. до 392 тис. на початок 2010/11 н. р. Максимальне значення цього показника (507,7 тис.) спостерігалось на початок 2006/07 н. р.;

3) *збільшення кількості випущених фахівців ВНЗ III–IV рівнів акредитації* – майже в 4 рази – зі 136,9 тис. на початок 1990/91 н. р. до 543,7 тис. (найбільше значення) на початок 2010/11 н. р., причому цей показник зростає вже 6 років поспіль;

4) *збільшення вартості основних засобів освітніх закладів* – більше, ніж у 1,5 раза – з 45 344 млн грн у 2000 р. до 72 520 млн грн (максимальне значення) у 2010 р.;

5) *збільшення кількості аспірантів* – відбувається щорічно протягом усіх років незалежності. На кінець 1990 р. їх було 13 374, на кінець 2010 р. – 34 653, тобто спостерігається зміна майже у 2,6 раза;

6) *збільшення кількості докторантів* – з 503 на кінець 1991 р. до 1561 на кінець 2010 р. (максимальне значення), тобто спостерігається зміна більше, ніж у 3,1 раза;

7) *можливість надавати платні послуги* – згідно з Постановою КМУ № 796 від 27.08.2010 р. навчальні заклади можуть надавати платні послуги у сферах освітньої діяльності; наукової та науково-технічної діяльності; міжнародного співробітництва; охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, оздоровлення, туризму, фізичної культури та спорту; побутових послуг; транспортних послуг; житлово-комунальних послуг; інші послуги;

8) *збільшення кількості ВНЗ III–IV рівнів акредитації* – більше, ніж у 2,3 раза – зі 149 на початок 1990/91 н. р. до 349 на початок 2010/11 н. р. Максимальне значення цього показника (353) спостерігалось на початок 2008/09 н. р.;

9) *полегшення переїзду громадян для подальшого навчання чи працевлаштування в Зоні європейської вищої освіти* – цьому сприяє приєднання України 19.05.2005 р. на конференції у Бергені до «Болонського процесу»;

10) *договори України про правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів про освіту* – укладено з Білоруссю, Болгарією, Боснією та Герцеговиною, Вірменією, Естонією, Казахстаном, Латвією, Литвою, Польщею, РФ, Румунією, Сербією, Угорщиною, Чеською Республікою.

До *слабких сторін* системи вищої освіти ми відносимо:

1) *зменшення кількості студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації* – більше, ніж у 2 рази – з 757 тис. на початок 1990/91 н. р. (максимальне значення) до 361,5 тис. на початок 2010/11 н. р.;

2) *зменшення кількості прийнятих студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації* – більше, ніж в 1,8 раза – з 241 тис. на початок 1990/91 н. р. (максимальне значення) до 129,1 тис. на початок 2010/11 н. р.;

3) *зменшення кількості випущених фахівців ВНЗ I–II рівнів акредитації* – більше, ніж у 2 рази – з 228,7 тис. на початок 1990/91 н. р. (максимальне значення) до 111 тис. на початок 2010/11 н. р., причому цей показник спадає вже 7 років поспіль;

4) зменшення чисельності науковців – відбувається щорічно протягом усіх років незалежності (крім 2004 р.). У 1990 р. їх було 313 079 осіб, у 2010 р. – 89 534 особи, тобто відбулася зміна майже у 3,5 раза;

5) залежність державних ВНЗ від держбюджетного фінансування – у Державному бюджеті України на 2012 р. загальним фондом видатків на МОН Молодьспорт передбачено 18448197,1 тис. грн, що становить більше 68 % від усієї суми видатків (26946132,7 тис. грн);

6) незначна кількість інвестицій в основний капітал – у 2010 р. в освітню галузь України було інвестовано 1872,5 млн грн, що становить 1,1 % від загального обсягу інвестицій в основний капітал;

7) зменшення кількості ВНЗ I–II рівнів акредитації – більше, ніж в 1,2 раза – з 742 на початок 1990/91 н. р. до 505 на початок 2010/11 н. р. Максимальне значення цього показника (790) спостерігалось на початок 1996/97 н. р. Цей показник також спадає 7 років поспіль;

8) проблеми з працевлаштуванням випускників – протягом 2000–2010 рр. серед безробітного населення у віці 15–70 років не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та ВНЗ I–IV рівнів акредитації становили 14,1–18,3 %.

До можливостей системи вищої освіти ми відносимо:

1) підвищення середньомісячної заробітної плати – у сфері освіти в 1995–2010 рр. спостерігалася позитивна динаміка цього показника: від 71 грн на одного штатного працівника у 1995 р. до 1889 грн у 2010 р. Тому є всі підстави сподіватися, що ця тенденція підтвердиться і в майбутньому;

2) державне пільгове довгострокове кредитування на здобуття освіти – у Державному бюджеті України на 2012 р. на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту передбачено надання кредитів у сумі 5 млн грн із загального фонду;

3) надання кредитів на будівництво (придбання) житла для науково-педагогічних та педагогічних працівників – у Державному бюджеті України на 2012 р. на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту передбачено надання кредитів у сумі 700,0 тис. грн зі спеціального фонду;

4) отримання науковцями державних премій, стипендій та грантів – на сьогодні в Україні існують премії Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим у галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок; премії Президента України для молодих учених; стипендії Кабінету Міністрів України для молодих учених; стипендії Президента України для молодих учених; іменні стипендії Верховної ради України для найталановитіших молодих учених; гранти Президента України для підтримання наукових досліджень молодих учених; гранти Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень; Державні премії України в галузі науки і техніки; державні премії України в галузі освіти;

5) удосконалення законодавчої бази – у Верховній Раді України знаходиться проект Закону України «Про вищу освіту», метою якого є забезпечення якіснішого правового регулювання відносин у сфері вищої освіти, створення єдиного освітнього простору в державі, інтеграція вищої школи України в Європейський простір вищої освіти, розширення доступу до здобуття вищої освіти громадянами України та автономії ВНЗ;

6) навчання іноземців – урегульоване Постановою Кабінету Міністрів України «Про навчання іноземних громадян в Україні» від 26.02.1993 р. № 136 та Положенням про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до ВНЗ, затвердженим постановою КМУ від 05.08.1998 р. № 1238. На сьогодні їх близько 50 тис. осіб.

До загроз системи вищої освіти ми відносимо:

1) зростання індексів споживчих цін (індексів інфляції) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива – у 2011 р. щомісячні індекси споживчих цін до грудня 2010 р. були більшими 101 %;

2) зниження життєвого рівня населення – у 2010 р. зросла кількість українців, які отримували загальні доходи в місяць, нижчі за прожитковий мінімум (843,2 грн), з 6,9 до 9,7 млн (21,8 % до загальної чисельності населення);

3) негативні демографічні зміни – починаючи з 1994 р., населення України щорічно зменшується (за 2010 р. – на 184,4 тис. осіб);

4) зростання конкуренції з боку європейських ВНЗ – близько 30 тис. українських студентів здобувають вищу освіту за межами країни.

У результаті проведеного SWOT-аналізу можна зробити такі висновки. У системі вищої освіти України сильні сторони внутрішнього середовища переважають слабкі, а можливості зовнішнього

середовища – загрози. У такому випадку рекомендованою є стратегія «Максі-Максі» – використувати сильні сторони системи вищої освіти для реалізації зовнішніх можливостей. Вона полягає в активних діях для зміцнення своїх позицій на ринку послуг, тобто збільшення своєї частки, диверсифікація продуктів (відкриття нових спеціальностей, надання платних послуг тощо).

Список використаної літератури

1. Агеева І. М. Проблеми та шляхи впровадження стратегічного маркетингу на підприємствах харчової промисловості України / І. М. Агеева // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Сер. : Логістика. – 2008. – № 633. – С. 3–12.
2. Аналіз перспектив залучення посередників у систему обов'язкового медичного страхування в Україні / А. М. Кричковська, Б. П. Громовик, Т. З. Джула та ін. // Запороз. медич. журн. – 2010. – Т. 12, № 3. – С. 74–77.
3. Біловодська О. А. Удосконалення теоретико-методичного підходу до оцінки маркетингової привабливості регіону / О. А. Біловодська, Л. О. Сигида // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 55–66.
4. Більський І. Стратегія розвитку аграрних підприємств на основі SWOT-аналізу / І. Більський, О. Кіц // Вісн. Львів. нац. аграрн. ун-ту. Економіка АПК. – 2011. – № 18 (1).
5. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М. П. Бондаренко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 104–119.
6. Бруско А. В. Застосування інструментів маркетингу для підвищення ефективності роботи підприємства / А. В. Бруско // Зб. наук. пр. студ. Нац. ун-ту кораблебудування. – 2011. – № 1 (4). – С. 154–158.
7. Букало Н. А. Формування системи задоволення потреб споживачів у послугах вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Н. А. Букало ; Львів. комерц. акад. Укоопспілки. – Львів, 2010. – 22 с.
8. Герасимяк Н. В. Розробка товарних стратегій автомобілебудівних підприємств на основі аналітичних оцінок кон'юнктури ринку легкових автомобілів / Н. В. Герасимяк // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2010. – Вип. 7 (26), ч. 1.
9. Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність сільського господарства України: можливості та фактори зростання / Н. Є. Голомша // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4. – С. 67–71.
10. Даниленко Л. Інноваційні зміни у системі післядипломної освіти педагогічних працівників / Л. Даниленко // Імідж сучасного педагога. – 2009. – № 8–9. – С. 51–54.
11. Ковтун Т. В. Вищий навчальний заклад: проблеми іміджу / Т. В. Ковтун, Г. В. Сухаревська // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2011. – Т. 43. – С. 125–128.
12. Костецька Н. І. Використання SWOT-аналізу при формуванні стратегії хлібопекарських підприємств / Н. І. Костецька, М. І. Хопчан // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 214–219.
13. Котуранова Т. В. Формування банківських стратегій на основі SWOT-аналізу (на прикладі ПАО «КБ «Приват-Банк»») / Т. В. Котуранова, Д. І. Чумаченко // Екон. простір. – 2010. – № 39. – С. 221–226.
14. Кузь Т. Стратегічний розвиток машинобудування в Україні / Т. Кузь // Галицьк. екон. вісн. – 2011. – № 1 (30). – С. 35–43.
15. Куницька О. М. Методи аналізу в стратегічному плануванні / О. М. Куницька, О. Л. Бойко // Вісн. Нац. трансп. ун-ту. – 2008. – № 17, ч. 2.
16. Мороз Ю. Ю. Моніторинг як інструмент стратегічного аналізу в процесі управління економічним потенціалом підприємств АПК / Ю. Ю. Мороз // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. Сер. : Екон. науки. – 2010. – № 3 (53), ч. 1. – С. 270–274.
17. Нехайчук Д. В. Регіональні стратегії розвитку як інструмент залучення фінансових ресурсів / Д. В. Нехайчук // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2009. – № 7. – С. 139–143.
18. Осадча Н. В. Характеристика процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) / Н. В. Осадча // Екон. вісн. Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 71–81.
19. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
20. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>
21. Піжук О. І. Перспективи застосування технологій аутсорсингу на вітчизняних підприємствах / О. І. Піжук, Г. В. Вітошко // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. Сер. : Екон. науки. – 2011. – № 3 (57). – С. 356–359.
22. Поляков М. Й. SWOT-аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища системи фінансування розвитку галузі зв'язку України / М. Й. Поляков // Вісн. Дніпропетр. держ. фін. акад. Сер. : Екон. науки. – 2010. – № 2. – С. 97–99.

23. Пономарчук Н. Використання SWOT-аналізу для просування освітніх послуг на регіональному ринку / Н. Пономарчук // Екон. аналіз. – 2009. – Вип. 4. – С. 62–64.
24. Романів О. Я. Економічне обґрунтування ринкових можливостей підприємства (на прикладі ЗАТ «Рівнетурист») / О. Я. Романів, О. М. Гук // Вісн. Нац. ун-ту водного господарства та природокористування. Сер. : Економіка. – 2010. – Вип. 1 (49). – С. 169–175.
25. Сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
26. Свірідова Н. Д. Особливості залучення іноземних інвестицій в промисловий регіон / Н. Д. Свірідова, В. М. Пристюк // Часоп. екон. реформ. – 2011. – № 3. – С. 125–129.
27. Черниш Т. Створення приватної медичної установи в Києві: маркетингові аспекти / Т. Черниш, М. Хренов, І. Грига // Магістеріум. Соц. робота і охорона здоров'я. – 2008. – Вип. 32. – С. 28–35.
28. Юхновська Ю. О. Стратегії розвитку машинобудівного підприємства / Ю. О. Юхновська // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2011. – № 1. – С. 148–152.
29. Яришко О. В. Фінансове управління вищими навчальними закладами I–II рівня акредитації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / О. В. Яришко ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Дніпропетровськ, 2006. – 26 с.

Статтю подано до редколегії
22.05.2012 р.